

Kafkasya'da Yeni Gelişmeler ve Türkiye

İçeriği Yazan: [Gamze GÜNGÖRMÜŞ KONA](#) [1] Zaman: Çar, 01/10/2008 - 06:00

Türkiye, Kafkasya'daki nüfuz mücadelesinin katılımcılarından biridir. Tarihsel, etnik ve kültürel bağlarının bulunduğu bölge; Rusya ile arasında tampon bölge oluşturması, Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inme politikasının engellenmesi, Orta Asya cumhuriyetleri ile köprü durumunda bulunması nedeniyle; Türkiye açısından da aynı stratejik öneme sahiptir. Ayrıca, Doğu Anadolu bölgesinin güvenliği, yer altı zenginliği ve petrol yatakları gibi konular açısından da hassas konuma sahiptir. Türkiye için, Azerbaycan; ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleriyle temasını sağlaması ve zengin doğal kaynaklara sahip olması, Azerbaycan'ın önemini daha da arttırmaktadır. Dağlık Karabağ sorunda, Türk kamuoyu Azerbaycan'ın yanında yer almış, uluslararası alanda Azerbaycan'ı desteklemiş, Ermenistan'a uygulanan ambargoya katılmış, Ermenistan ile olan diplomatik ilişkilerine son vermiştir; fakat, diğer taraftan, Azerbaycan'a önemli silah yardımı yapmaktan ya da iki ülke arasındaki çatışmaya askeri açıdan dahil olmaktan kaçınmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında, Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinde yakınlaşma görülmektedir. O dönemde ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan'a Türkiye tarafından insani yardımda bulunulmuş, hatta Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Ermenistan, Türkiye tarafından, kurucu üye olarak davet edilmiştir. Başlangıçtaki bu yakınlaşmada, dönemin lideri Levon Ter Petrosyan'ın izlediği siyasetin de etkisi olmuştur. Petrosyan, Ermenistan'ın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulması için Türkiye'nin tek çıkış kapısı olduğu gerçeğinden hareket etmiş, Türkiye ile yakınlaşma yollarını aramıştır; ancak, Ermenistan'ın Karabağ ihtilafındaki tutumu, Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını önlediği gibi, daha sonra fiilen askeri harekate dahil olması, geliştirilmek istenen ilişkileri tersine çevirmiştir. Ermenilerin Karabağ'dan sonra yapmış oldukları 'Hocalı Katliamı', Türkiye'nin tamamen Azeri yanlısı politika izlemesine neden olmuştur. Petrosyan döneminde Türkiye'yi Karabağ konusunda kışkırtmamak amacıyla sözde Ermeni soykırımını çok fazla gündeme getirmeyen Ermenistan, Koçaryan'ın başkan olmasıyla bu politikayı terk ederek, kendi tabiriyle 'soykırımın tanıtılmasını Ermenistan'ın dış politikasının öncelikleri arasına almıştır'. Böylece, Koçaryan döneminde, Türkiye-Ermenistan ilişkileri tamamen kesilmiştir.

Türkiye'nin Kafkasya politikası tanımı, genel bir ifade olmayı pek aşamamaktadır. Zira Kafkasya, bilindiği üzere, bir bölge olup; bu bölgeyi Kuzey ve Güney Kafkasya olarak ayırmak gerekmiştir. Kuzey Kafkasya kapsamındaki muhtar cumhuriyetler (Çeçenistan Cumhuriyeti, İnguş Federe Cumhuriyeti, Kabarday - Balkar Federe Cumhuriyeti, Karaçay - Çerkes Federe Cumhuriyeti, Adigey Federe Cumhuriyeti, Alanya (Kuzey Ossetya) Federe Cumhuriyeti ve Dağıstan Federe Cumhuriyeti) ile birlikte RF iç bölümleri durumundadır. Bu itibarla, Türkiye'nin RF politikasını Türkiye'nin Kuzey Kafkasya politikasından fazla soyutlama imkanı yoktur. Kısaca, Türkiye'nin Kafkasya politikası Türkiye-RF ilişkilerinin bir bölümünü içerir. Zira, belirtildiği gibi, Kuzey Kafkasya RF'nin bir parçasıdır. Güney Kafkasya'ya gelince; bu bölge Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi üç bağımsız devletten oluşmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki; Türkiye'nin Ortadoğu politikasını İran, Arap ülkeleri, İsrail gibi başlıklar altında ele alma zorunluluğu olduğu gibi; Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasından değil, Güney Kafkasya ülkeleri politikalarından söz edilebilir. Bütün bu açıklamalara rağmen ifade edilebilir ki; Türkiye RF ile Gürcistan'ın düşmesi anlamında komşu olmak istemeyecektir; çünkü Türkiye bir tampon ülkenin arada olmasından yanadır. (Yaşar Kalafat, "Karadeniz ve Kafkasya'da Gelişen Dini ve Siyasi Olaylar İtibariyle Türkiye'nin Güvenliği", ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası, www.asam.org [2])

Türkiye kendi hesabına, bu bölgedeki Türkçe konuşan halklar için önder bir rol oynamayı arzu etmektedir. Bununla birlikte, bu ülkelerde iktisadi etkisini arttırmak için giriştiği çabalar, tarihi rekabet nedeniyle, Rusya ve İran'ın ihtirasları ile çelişmektedir. Türkiye, Avrupa ile Kafkasya ve Orta Asya arasında alternatif ticaret ve iktisat güzergahları sunan ve böylece Rusya ve İran üzerinden geçiş zorunluluğunu ortadan kaldıran bir köprüdür. Rusya Türkiye'yi jeopolitik bir rakip olarak görmekte ve Türkiye'yi batının veya İslam'ın bir kale burcu olarak algılamaktadır. Aralarındaki rekabete rağmen, Rusya ile Türkiye, ayrılıkçı hareketleri desteklemek çıkarlarına uymadığı için, birbirlerinin Kürt ve Çeçen sorunları gibi iç işlerine müdahale etmekten uzak durmaktadırlar. Dahası; özel ekonomik çıkarlar, aralarında yeni bağların doğmasına yol açmaktadır. Türkiye, Rus silahları

satın alan ilk NATO üyesidir. Türkiye ile "Hristiyan" Gürcistan arasındaki ilişkiler, fevkaladedir. Gerçekten, Irak'a uygulanan ambargodan beri, Türkiye kaybettiği pazarları telafi edecek yeni pazarlar peşindedir ve böylece Gürcistan'ın esas ticari ortağı olmuştur. Bununla birlikte, bölgede denge unsuru olmak için jeopolitik bir gücün ortaya çıkmasını çok arzulayan Gürcistan, Hazar Denizi'ni Batıya bağlayacak ortak boru hattının inşası projesi ile güçlendirilmiş olarak Türkiye ve Azerbaycan'la ittifakın lehine tavır almıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan tarihi nedenlerden dolayı, Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkiler zayıf olduğundan, Azerbaycan Türkiye'nin resmi olmayan bir müttefiki olarak görünmektedir. Türkiye'nin, Hazar Denizi bölgesinin Türkçe konuşan halkları ile ilişkileri Sovyet döneminde tedricen azalmış olmakla birlikte, SSCB'nin çökmesinden beri bu ülkelerle ilişkilerini canlandırmak için gayret sarf etmektedir ve 1991'den beri bu ülkelerle bir dizi siyasi, iktisadi ve askeri anlaşma imzalamıştır. Açıkça Türkiye taraftarı Başkan Elçibey'in, bazı iddialara göre Azeri-Türk yakınlaşmasından korkan Rusya'nın el altından yönlendirmesiyle düşüşünden sonra, Türkiye Rusya'nın tutumuyla ilgilenmeye başlamış ve başta boru hatlarının güzergahı olmak üzere, bölge ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılması ihtiyacı üzerinde ısrarcı olmuştur. (KTÜ, a.g.e., ss.79-80)

A. Türkiye—Azerbaycan İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Güney Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması bu devleti olumlu yönde olduğu kadar olumsuz yönde de etkilemiştir. Bağımsız devlet, bağımsız toprak ve bağımsız parlamentosuna kavuşan Azerbaycan; bölgesel ve bazı Batılı aktörlerin güç mücadelesine maruz kalma, serbest piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarını geliştirememesi, Rusya Federasyonu'nun etkinlik kurma isteğiyle karşılaşma, demokrasi kültürünü yeterince olgunlaştıramama, sahip olduğu petrolü istediği şekilde yönlendirememesi türünden bir dizi sorunla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti bu sürecin hemen başında karşılaştığı bu türden zorlukları aşabilmek için dil, din, köken ve tarih gibi bir dizi ortak unsurları paylaştığı Türkiye'ye yönelmiştir. Ancak, özellikle 1993 sonrasında gelişme gösteren ilişkiler yine de istenen düzeye ulaştırılamamış ve bu süreçte istenmeyen bazı duraksamalarla karşılaşmıştır. Bu duraksamaların asıl nedeni; Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkilerin geçmişte paylaşılan ortak kültürel unsurlar arka plana itilerek, siyasi temellere dayandırılması idi. Azerbaycan ile bugüne dek imzalanan 100'ün üzerindeki anlaşmanın büyük bir kısmını ekonomik nitelikteki anlaşmalar oluşturmaktadır. Bu süreçte göz ardı edilen; iki dost ve kardeş ülke arasındaki kültürel benzerlik ve ortaklıkların günümüzün jeopolitik unsurları ile birleştirilerek bu iki ülkenin jeopolitik birer güce dönüşmesini sağlamak için çaba sarf edilmesi gerektiği gerçeği olmuştur. Bu çalışma, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerde yaşanan sorunları giderebilmek ve siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri istenen düzeylere ulaştırabilmek için geliştirilmesi gereken stratejileri tartışmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Azerbaycan Coğrafyası ve Türkiye'nin Yakın Coğrafyadaki Güvenlik Algılaması Bağlamındaki Önemi

Azerbaycan kendi başına bir jeopolitik önem arz etmekten ziyade Kafkasya bölgesinin jeopolitik önemini oluşturan bir unsur olarak önem taşımaktadır. Kafkaslar; Rusya-Orta Doğu, Rusya-Akdeniz ve Rusya-Afrika arasında tek geçit konumundadır. Ayrıca Kafkasya, Anadolu ve Orta Asya arasında bir geçiş yolu özelliği taşımakta ve bu iki coğrafyanın kesişme yolu üzerinde bulunmaktadır. Kafkasya bu jeopolitik değerini sahip olduğu petrol ve diğer yer altı kaynakları ile pekiştirmektedir. Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan ise Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku için önemli bir savunma hattı oluşturuyor, Anadolu ve Orta Doğu'ya çıkış yolu üzerinde bulunması ile jeopolitik değer kazanıyordu. Ayrıca, Hazar Denizi, Kara Deniz ve Kafkas Dağları ile Doğu Avrupa için güney kanatta önemli bir güvence oluşturuyordu. Ermenistan ile birlikte güneye karşı tampon oluşturuyor ve gerektiğinde bir çıkış noktası olma özelliği taşıyordu. SSCB'nin dağılmasından sonra ise Azerbaycan Rusya Federasyonu'nun kontrolünde olduğu takdirde Kafkaslar yönünde bir tampon bölge olarak kullanılabilir coğrafi konuma sahip durumdadır. Bu nedenlerle Rusya Federasyonu iki kutuplu dönemde kendisine bağlı olan ve yeni dönemde pek çok konuda bölgede yer alan diğer ülkelere bağımlı duruma gelen Azerbaycan ile ilişkilerini koparmamaya ve kendisine bağlı tutmaya çalışmaktadır. Mevcut düzende Azerbaycan; Rusya Federasyonu, İran, Gürcistan ve Ermenistan ile

komşudur. Azerbaycan’ın Rusya Federasyonu hududundaki komşularının çoğu ise Türk kökenli ve Müslamandırlar. Bu nedenle Rusya Federasyonu’nda demokratikleşme çabalarının artması Azerbaycan için güvenli bir ortam yaratacaktır. Komşuları arasında yer alan Ermeniler ile yoğun ikili sorunları, Rusya Federasyonu’nun kontrol çabaları, İran’ın Şii propagandası, Gürcistan’ın geleceğinin belirsizliği Azerbaycan’ı sıkıntıya sokmaktadır.

Azerbaycan’ın Türkiye için arz ettiği coğrafi önem ise Türkiye’nin bulunduğu coğrafya ile Orta Asya bölgesi arasında bir bağlantı oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. SSCB döneminde Anadolu’nun Orta Asya’ya bağlanması bir önem teşkil etmez iken SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya bölgesinde bağımsızlığını kazanan devletlerde yoğun bir Türk varlığının ortaya çıkması Kafkasya’yı Türkiye için son derece önemli bir coğrafya durumuna getirmiştir. Azerbaycan’ın çok partili demokratik sisteme geçmesi ve serbest pazar ekonomisine dönüşümü Türkiye-Azerbaycan, Türkiye-Orta Asya ve Azerbaycan-Orta Asya ilişkilerinin gelişimini sağlayarak bu bölgelerde ortak bir kültür çevresinin oluşturulmasına önemli bir katkıda bulunacaktır.

Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler

Hem Türk ve Azeri halkları hem de Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri arasında işbirliğinin geliştirilmesini gerektiren ve bu işbirliğinin gelişmesini kolaylaştıracak siyasal, ekonomik ve kültürel pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak, Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından günümüze dek iki ülke arasındaki ilişkiler olması gerekenden ve beklenen seviyeden oldukça aşağıda kalmıştır. Bu başlık altında, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin gelişmesini sağlayabilecek bazı öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler resmi düzeyde ele alınıp incelendikten sonra uygulama aşamasına geçildiğinde, ilişkilerin arzulanan düzeye yükseleceğine olan inancımız tamdır. Bu öneriler şu şekilde sıralanabilir.

a. Güney Kafkasya bölgesinde istikrarı tesis etmek

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini Azerbaycan’ın bulunduğu coğrafyada yer alan diğer devletleri göz ardı ederek değerlendirmek yanlış olacaktır. Güney Kafkasya’da Gürcistan ve Azerbaycan’ın sorunlarının bulunduğu Ermenistan devletlerine rağmen Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi mümkün değildir. Bu nedenle, öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi, Ermenistan’ın Azeri topraklarını işgale son vermesi ve Gürcistan-Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin arabuluculuk girişimleri kaçınılmazdır. Güney Kafkasya’da sağlanacak istikrar hem bölge devletleri arasında işbirliğinin doğmasına neden olacak hem de bu barış ortamı Azerbaycan’ın bölge dışı diğer devletlerle ilişkilerini daha rahat ve çekinmeden geliştirmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu türden bir güç birliği Rusya’nın Güney Kafkasya’da tekrar güçlenmesini engelleyeceği gibi Türkiye’nin güvenliğine yönelik olası Rus yayılmacılığı karşısında Güney Kafkasya Türkiye için bir tampon bölge oluşturabilecektir.

b. Demokrasi ve liberal ekonominin kurum ve kurallarını yapılandırmak

Azerbaycan’ın çok partili demokratik yapıya geçmesi ülke içindeki sosyal kutuplaşmanın büyük ölçüde giderilmesini ve Azerbaycan üzerinde emelleri olan bazı bölgesel ve uluslararası devletlerin bu arzularını dizginlemelerini sağlayacaktır. Ayrıca, Pazar ekonomisinin kurum ve kurallarının tam anlamıyla yapılandırılması ise Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen bölgesel ve Batılı devletlerin tereddüt etmeden bu tür bir ilişki geliştirme isteklerini güçlendirecektir. Azerbaycan ekonomisi yoğunlukla petrol ve petrol ürünlerinin ihracından elde edilen gelir ve bu gelirin bu devletin ticari açıklarını kapatması üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa, bir zaman diliminde dünyanın başka bir bölgesinde ortaya çıkarılacak petrol rezervleri neticesinde Batılı devletlerin Azerbaycan’a ilişkin ilgilerini petrolün bulunduğu başka bir bölge devletine yönlendirmeleri neticesinde Azerbaycan, ekonomisindeki tek rekabet unsurunu da kaybedecek ve ülke ekonomik krize girecektir. Tüm bu nedenlerle, Azerbaycan’ın çok partili demokratik yapıya geçebilmesini,

demokratik sistemin ve Pazar ekonomisinin kurum ve kurallarını tam anlamıyla yapılandırabilmesini sağlamak amacıyla dost ve kardeş ülke Türkiye’nin özellikle maddi desteği kaçınılmazdır. Demokratik ve Pazar ekonomisine sahip bir Azerbaycan direkt olarak Türkiye’nin bu devletle çok yönlü ilişki geliştirmesini kolaylaştıracaktır.

c. İkili ilişkilerde yakın coğrafya ve ortak kültürün önemini vurgulamak

Azerbaycan—Türkiye ilişkilerinin geliştirilme aşamasında her iki devlet tarafından ön plana çıkarılması gereken unsur; siyasal ve ekonomik menfaatler değil, tarihi, kültürel ortaklıklar ve iki ülke arasında mevcut coğrafi yakınlığın yaratacağı olası avantajlar olmalıdır. Bu jeokültürel unsurlar her iki ülke tarafından öne plana çıkarılıp, geliştirilip, zenginleştirilmelidir. Bu jeokültürel temele dayanan ikili ilişkiler, Türkiye ve Azerbaycan ile aynı kültürel ortaklık ve coğrafi yakınlık gibi özelliklere sahip diğer ülkelere doğru genişletilmeli böylece Türkiye’den başlayan ve Kafkasya-Orta Asya coğrafyalarına uzanan bir jeokültürel havza yaratılmalıdır.

d. Ermeni işgalinin sona erdirilmesi

Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan devletleri arasında giderilemezse ya da bu süreçte Türkiye-Ermenistan diyalogu sağlanamazsa uluslararası platform ve Batılı devletlerden bu sorunun halline ilişkin beklentiler bir süre askıya alınmalı ve iki devlet arasında değinilen bu sorunun çözümü için Türkiye-Azerbaycan-Kırgızistan-Türkmenistan-Özbekistan ve Kazakistan arasında bir işbirliği ve dostluk platformu oluşturulmalıdır. Bu platformun oluşturulması için Türkiye’nin öncülüğü kaçınılmazdır.

e. Çok yönlü faaliyet programlarının oluşturulması

Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve gelişen ilişkilerden verimli netice alınması amacıyla hem Türkiye hem de Azerbaycan nezdinde kısa ve orta vadeli faaliyet programları hazırlanmalıdır. Programların; iki ülkenin karşılıklı beklentileri ve bugüne dek ilişkilerde durgunluk yaratan faktörler dikkate alınarak, Türkiye ve Azerbaycan’ı iyi bilen akademisyen, işadamları ve Sivil Toplum Kuruluşları’ndan seçilecek kişilerce hazırlanması programların verimliliğini artıracaktır.

f. Uluslararası platformlarda Türkiye’ye Azeri desteği

Azerbaycan devletinin Türkiye ile birlikte hareket ettiği ve Türkiye’yi desteklediği ölçüde kendi bölgesinde güç mücadelesi ve ekonomik sorunlar karşısında güçleneceği kesindir. Bu nedenle, ülke üzerinde siyasal ve ekonomik nüfuz alanını çeşitli araçları kullanarak genişletmeyi planlayan Rusya Federasyonu ve Batıya karşı Azerbaycan Türkiye’ye ‘en çok kayırılan ülke’ önceliğini tereddütsüz vermelidir. Bu süreçte Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı’nın Azerbaycan ile mevcut petrol anlaşmalarının sayısı artırılmalı, Azerbaycan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşa aşamasında hiçbir bölgesel ya da Batılı devletin etkisinde kalmamalı, Türkiye’ye yönelik Ermenilerin toprak talebi ve soykırım iddialarını etkinsizleştirmek için uluslararası platformlarda Türkiye’yi desteklemelidir. Türkiye’nin kendi bölgesinde siyasal ve ekonomik ağırlığının artmasını sağlayacak olan Azeri petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına aktarılması projesi Türkiye’nin enerji ihtiyacını garantili biçimde karşılamasını sağlayacak, Azerbaycan’ı ise Rusya’dan geçen, kullanılamaz durumdaki boru hatlarından ve Rus kontrolünden kurtaracaktır.

g. Türkiye-Azerbaycan arasında demiryolu bağlantısının sağlanması

Bağımsızlığın ilanından hemen sonra Batıya yönelen Azerbaycan’ın açık denizlere çıkışı bulunmadığı gibi karayolu bağlantısı ile ilgili sıkıntıları da mevcuttur. Azerbaycan’ın Türkiye ile direkt karayolu bağlantısının olmaması ise iki ülke arasındaki ilişkilerin istenen düzeye çıkmasını engelleyen önemli bir negatif faktör durumundadır. Mevcut durumda iki ülke arasındaki karayolu eksiğini giderebilecek tek alternatif olarak demiryolu bağlantısının kurulması ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, uzun yıllardır planlamadan öteye geçemeyen Kars-Tiflis-Bakü demiryolu inşaatının ivedilikle başlatılması gerekmektedir. Bu türden bir direkt demiryolu bağlantısı siyasal ve ekonomik açılardan her iki ülke için de avantajlar sağlayacaktır.

h. ABD’nin Azerbaycan üzerindeki olası kontrolünü engellemek

11 Eylül 2001 tarihinde maruz kaldığı terör olaylarının hemen akabinde düzenlediği Afganistan ve Irak operasyonları yeni ABD politikasının ilk ip uçlarını vermişti. Terörle mücadele kapsamında Orta Doğu’yu yeniden şekillendirmeye ve dünyada aksayan düzeni yeniden tesis etmeye başlayan ABD, Azerbaycan’da üs kurmuştur. Petrol üretim ve ihracat potansiyeline sahip olmanın stratejik bir önem arz ettiğinin bilincinde olan ABD yetkilileri herhangi bir bölgede var olan bu stratejik unsura sahip olabilmek için Irak’ta uyguladığı türden politikalar geliştirmektedir. Hazar bölgesinde ciddi petrol rezervlerine sahip bir ülke konumunda olan Azerbaycan’ın sadece ABD değil hiç bir ülkeye sahip olduğu bu yegane lüksünü teslim etmemesi gerekmektedir. Gelecek dönemlerde Azerbaycan devletinin siyasal ve ekonomik sorunlarını çözme aşamasında ve uluslararası piyasalarda rekabet gücüne sahip bir ülke olma durumunda bu devletin en önemli aracı, sahip olduğu petrol rezervleri ve petrolü ihracı olacaktır.

İki ülke arasındaki ilişkileri tek yönlü (Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi) olmaktan kurtarabilmek ve çok boyutlu özelliğe sahip kılabilme amacıyla izlenmesi gereken stratejileri aktarmaya çalıştık. Bu stratejiler özveriyle uygulandığında iki ülke arasındaki ilişkiler hak ettiği düzeye ulaşacaktır.

Bağımsızlık ilanını izleyen dönemde Azerbaycan bazı siyasal, sosyal ve iktisadi sorunlarla yüzleşmiştir. Yeterli bilgi birikimi, tecrübe ve mali güce sahip olmayan Azerbaycan devleti komşusu Türkiye’ye yönelmiştir. Ancak, petrol rezervlerinin tespiti, çıkarılması ve aktarılmasını sağlayacak güce sahip olmayan Azerbaycan, bu üç alanda Batılı devletlerin desteğini alabilmek için uluslararası petrol anlaşmaları yapmayı tercih etmiştir. Azerbaycan ekonomisine büyük katkı sağlayan bu girişim ne yazık ki Türkiye ile ilişkilerin yoğunlaşmasını engellemiştir. Ermenistan devletinin Azerbaycan topraklarını hukuksuz işgali, Rusya Federasyonu’nun Azerbaycan üzerinde bitmeyen kontrol arzusu, bölgesinde gelişen istikrarsızlık, bölgede ulusal ve uluslararası güç mücadelesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin olgunlaşmasını engelleyen diğer faktörler olarak belirmiştir. Ancak, Azerbaycan tüm bu olumsuz faktörlerin etkisini azaltabilmek ya da bu faktörleri tamamen ortadan kaldırabilmek için kendisi üzerinde emelleri olmayan, çıkar amaçlı değil, ortak tarihsel ve kültürel unsurlar zemininde ilişkileri geliştirmekten yana olan Türkiye ile ilişkilerini derinleştirme yolunu tercih etmelidir. Orta Asya ile bağlantı kurma bağlamında stratejik bir koridor oluşturan, tarihi ve kültürel ortaklıklar nedeniyle bir moral kaynağı olan, doğu-batı enerji koridorunda kilit ülke olmasını sağlayacak olan, Rusya’nın olası girişimleri karşısında adeta bir güvenlik duvarı oluşturacak özellikte bir coğrafi konumda yer alan Azerbaycan, Türkiye için vazgeçilmezliğini sürdürmektedir.

Çok sayıda ortak nokta ve karşılıklı yardıma duyulan ihtiyaç göz önüne alındığında her iki ülke de çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesi için azami gayret göstermek zorundadır. İlişkilerin geliştirilmesi kendi bölgesinde Azerbaycan’a ve kendi coğrafyasında Türkiye’ye siyasal, ekonomik ve kültürel sayısız fırsat sunacaktır.

B. Türkiye—Ermenistan İlişkileri

Ermenistan

Ermeni tarihçi Gerard J. Libaridian “Ermenilerin Devletleşme Sınavı” (Libaridian, 2001, s.24) adlı eserinde 1991 yılında bağımsız olan Ermenistan’ın bu yola 1987’de Medzamor Nükleer santralini protesto etmek için 5 bin göstericinin sokaklara dökülmesiyle girildiğini ifade eder. Sovyet döneminin tek siyasi partisi olan Komünist Parti Ermenistan’a hakimdir. Buna karşı ilk muhalif unsur Paruyr Hayrikyan’ın ulusun kendi kaderini Tayin Birliği vardır. 1987 yılından sonra Kafkasya’nın en temel sorunlarından biri başlar; Karabağ sorunu. 20 Şubat 1988’de Yukarı Karabağ şehir meclisinin Ermeni-Azeri sınırını değiştirerek Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması kararını Moskova’ya götürme isteği Karabağ Sorununu başlatır. Sovyetlere ait iki ülke arasındaki basit sınır değişikliği tanımlaması günümüze kadar süren bir problem olur. Karabağ’ın, Ermenistan’ın bağımsız olma sürecinde tartışılmaz bir yeri vardır. Karabağ’ın isteğinin Erivan’ca desteklenmesiyle halk sokaklara dökülür. Azerilerin tepkileriyle Karabağ’da ilk kan akmaya başlar. 1988 Mayısında Ermeniler Karabağ komitesini kurarak krizi iç politikaya malzeme yaparlar. Kriz çözülmeye çabalanır. Başarılı olunamaz. Komitede Dilbilimci, Tarihçi Levon Ter Petrosyan ve diğer Ermeni entelektüeller de bulunur. Sorun çözüleceğine giderek büyür. Moskova, Ermenistan ve Azerbaycan arasında Yukarı Karabağ’ı hariç tutarak nüfus değişimi düzenlemesine gider. Zorla iki unsur arasında karşılıklı nüfus değişimi ortalığı iyice karıştırır. Sorun içinden çıkılmaz bir hal alır. (İsmayilov, 2001) Karabağ sorunun yanında 1988’de büyük Ermenistan depremi Moskova ile Erivan’ın arasını sözde açar. Karabağ komite üyeleri tutuklanır. Karabağ komitesi bir süre sonra Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) adını alır. 1989 Mayıs ve Temmuz seçimleri EUH koalisyonunun başarısıyla sonuçlanır. EUH 1990 Ağustosunda Sovyet Ermenistanı’nda hükümet kurar. Ter-Petrosyan yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığına seçilir. Ermenistan 1990’larda Moskova’ya içişleri ve ekonomide yarı bağımlıdır. 1991 yılında Karabağ olayı katliam boyutlarına ulaşır. 1991 yılında yüksek Ermenistan Sovyeti bağımsızlığını referanduma götürür. Eylül 1991 yılında karşımıza bağımsız Ermenistan çıkar. Ter-Petrosyan 1991 yılında bağımsız Ermenistan’ın ilk cumhurbaşkanı olur. 1998 Şubatında istifa edene kadar Ermenistan’ın iç ve dış siyasetini yön veren kişi Petrosyan’dır.

Ermenistan İç ve Dış Siyasetini Belirleyen Parametreler

Ermenistan iç ve dış siyasetini iki unsur belirler. Bunlar Karabağlılar ve Diasporadır. Karabağ, Ermenistan iç politikasının en önemli figürüdür. Erivan’da gezinen işsizleri unutturan, Karabağ, Ermeniler için kanı gözyaşını ve bir arada olmayı sembolize eder. Diyebiliriz ki Karabağ meselesinin çözülmesi demek Ermenistan’daki iç dinamiklerin çözülmesi demektir. 1991 yılından itibaren Ermenistan dışındaki Ermeni Diasporası (Rusya ve ABD’deki Diasporalar) ülke içinde zamanla Petrosyan’a karşı cephe almaya başlarlar. Üç Diaspora partisi Ermenistan içinde şubeler açarlar. (Ermeni Devrimci Federasyonu, Ermeni Liberal Demokrat Partisi, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi) Karabağ konusunda uzlaşmacı bir tavır sergileyen Petrosyan ateşle oynadığını geç fark eder. Petrosyan’ın Karabağ ateşkesini uluslararası barışa döndürme gayretleri Cumhuriyetçi bloka çarpar. Sonuçta Petrosyan istifa eder. 1997 yılında Karabağ’ın eski lideri Robert Koçaryan başbakanlığa atanır. 1998 Nisanında yapılan seçimle Koçaryan iktidarı ele geçirir.

Karabağ

Koçaryan ile Petrosyan arasında ilginç benzerlikler ve farklılar bulunur. İki liderin kaderlerindeki en temel benzerlik “Karabağ”dır. Petrosyan’ı Cumhurbaşkanlığına taşıyan süreçle Koçaryan’ı iktidara getiren yol Karabağ’dan geçer. Erivanlı Petrosyan’a karşılık Karabağlı Koçaryan daha radikal bir söylem taşır. Karabağ sorunu ne kadar canlı tutulursa Ermenistan iç politikasını yönetmek o kadar kolay olur. Tabii kontrollü siyaset izlemek lazımdır. Yoksa sorun elinizde patlar. Karabağ’dan gelen Koçaryan iktidarını buradaki anlaşmazlık üzerine kurar. Karabağ sorununun yakın bir zamanda çözülmesi Ermeni iç politikası için zor gibidir. Karabağ sorunu Ermenistan iç politikasının en temel sorunlarını unutturmaktadır. Ermenistan’daki en temel mesele işsizliktir. Ülke İsrail’den sonra en fazla dış yardımı alan devlet görünümündedir. Karabağ sorunu Diasporayı da beslemektedir. Karabağ’la tehcir sonrası Diasporanın elindeki ikinci “ortak acı” geçmiştir. Diaspora bunu elinden geldiği kadar hem ülke içinde hem de ülke dışında kullanır. Ülke içinde hükümete karşı ülke dışında da Azerbaycan’a karşı bu silahı yönlendirir. Türkiye’ye karşı da sözde soykırımı kullanır.

Karabağ sorunu, ABD iç politikasında da lobilerle kendine taraftar toplar. Rusya açısından Karabağ’a baktığımızda iki ucu keskin bıçak gibidir. Sorun çıkaran ülke olan Rusya, Karabağ meselesiyle Ermenistan’ı Azerbaycan, Azerbaycan’ı da Ermenistan üzerine yöneltir. Her iki ülkeye verilen mesaj sorunu çözücü tek merciinin kendisi olduğudur. Sorunun ikinci keskin tarafı; Kafkasya’da Çeçenistan’dan Abhazya’ya kadar bölgedeki güvensizlik atmosferini destekleyen en önemli etken olmasıdır. Karabağ sorunun yanında sözde soykırım iddialarıyla Rusya Türkiye’yi Ermenilerle uğraşır hale sokarak Kafkasya’da rahat manevra alanı oluşturur. Karabağ, Azerbaycan içinde hemen hemen Ermenilerle aynı manalar taşır. Bir milyona yakın kaçgın (göçmen) Bakü’deki siyasi kararları etkiler.

Ermenistan’dan Kafkasya’ya bakınca dış politik sorun Karabağ gibi görünür. Aslında bölgedeki en temel sorun “Güvenlik”tir. Bölgede hiç kimse birbirine güvenmemektedir. Güvensiz ortam daima Rusya ve ABD’nin işine yarar. Diyebiliriz ki Rusya’nın bölgedeki silahı güvensiz ortamdır. Güvensizliği devam ettirecek Karabağ, Abhazya, Acaristan, Osetya, Dağıstan gibi sorunların önümüzdeki günlerde daha ağırlaşacağı umulmaktadır. Rusya, Kuzey Kafkasya’da barış, Güneyde Kafkasya’da ise huzursuzluk istemektedir. Buradaki savaş isteği ise bölgesel çaplı olmayan dar boyutludur. Bölgesel çaplı bir hareket “domino taşı” etkisi yapacağından ne Moskova, ne Ankara, ne de Tahran bunu istemez. Ermenistan’da Karabağ sorunu aynı zamanda bir iç meseledir. *Karabağ partisi* (mecazi manada) diye tanımlanan sorun ülkenin kaderine yön vermektedir. Karabağ sorunu olunca halktaki milliyetçi söylemler yükselmekte, halk ekonomik sorunları unutmaktadır. Petrosyan ve Koçaryan’ın iktidar oluşlarındaki temel figür hep Karabağ’dır. Bu sorun 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de, Ermenistan içinde de sürecektir. Ermenistan’ın en büyük sorunu ekonomidir. Ülkedeki yıllık enflasyon %3730, işsizlik %10’dur. Halkın %80’i fakir veya çok fakirdir. (Selvi, 2003) Petrosyan ülkeye yabancı sermayeyi çekerek bunları aşmayı düşünmüştür. Başta ABD, Fransa olmak üzere bazı batılı devletler yatırımda bulunmuşlardır. Yabancı sermayenin ülkedeki esas sorunu yaygın olan rüşvet ve Karabağ sorunuyla artan güvensizlik ortamıdır. Bu da ülkeden yabancı sermayeyi kaçırmaktadır. Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan tarafından ekonomik olarak sıkıştırıldığını düşünmektedir. Bunu aşmak için de İran, Gürcistan, Rusya hatlarını kullanmaktadır. Tüm bunlara rağmen Gürcistan üzerinden Türk mallarını almaktadır. Ermenistan’ın güvensizlik ortamını aşıp denize ve ticari yollara ulaşmak zorunluğu vardır. Erivan Türk sınırını ticarete açtırmaya çalışacaktır. Azerbaycan’ın son girişimleriyle Türkiye, Karabağ sorunu çözülmeden kapıyı açmayacağı garantisini Azerbaycan’a vermiştir. Ermenistan değişen uluslararası konjonktürü bölgede kendi üzerine çeviremezse giderek ekonomik ve siyasi çöküntüyle karşı karşıya kalabilir. Ermeni Diasporası ülkenin iç siyasetinde hakim olmaya çalışmaktadır. Diaspora Ermenistan’ı değil Batı Ermenistan’ı tercih etmektedir. Diaspora Türkiye’ye karşı elde edeceği maddi veya manevi tazminatı ve bunun siyasi uzantılarını düşünmektedir. Ermeni Tehciri Diasporanın varlık sebebidir. Ermenistan’ın değildir. Bu ayrımı iyi kavramak lazımdır. Bunun doğal bir sonucudur ki Petrosyan’ın ‘Ermeni devleti var onu yaşatalım’ söylemi Ermenistan’ın dışındaki Ermenilerce pek destek görmemektedir. Tam tersine Diaspora ülke içinde daha hakim unsur haline gelerek sözde soykırımı ülke gündeminde daima canlı tutmak istemektedir. Hatta Tehciri, Ermeni anayasasında bir madde haline dönüştüren Diasporadır. Diaspora, Karabağ’la, sözde soykırımı eşleştirmeye çabalamaktadır. Karabağ ve Soykırım iddiaları Ermenistan’ın duygusal politikalar takip etmesine sebep olmaktadır. Bu yaklaşım Rusya’nın işine gelmektedir. Ermeniler için Türkler tehdittir. Bu tehdide karşı silahlanmalı veya bir büyük silahlı gücün koruması altına girilmelidir. İlk tercih Rusya, olmazsa ABD veya AB’dir.

Öneriler

Ermenilere karşı iki tür strateji takip edilmelidir; 1. Diaspora’ya karşı, 2. Ermenistan’a karşı. Ermenistan’ın ekonomik sorunları iyi kullanılmalıdır. Azerbaycan’ı kızdırmayacak ama Türkiye’nin de çıkarlarına zarar vermeyecek bir siyaset geliştirilmelidir. Baskın ülke rolüyle, Ermenistan iç politikasında rol alınmalıdır. Gerekirse Türkiye’deki Ermeni Kilisesi aktif kullanılmalıdır,

Karabağ sorunu çözülmemiştir. Sadece dondurulmuştur. Havaaların ısınmasıyla sorun tekrar alevlenecektir. Sorunu duygusal boyuta çekmeden realist atmosferde çözüm önerileri getirilmelidir,

Karabağ sorunu için hazır planlar şimdiden geliştirilmelidir,

Azerbaycan’la olan ilişkiler halk bazında yaygınlaştırılmalıdır. Unutulmamalıdır ki Rusya Azerbaycan’da halen vardır. İlhan Aliyev için Ankara’dan ziyade Moskova’nın ne dediği önemlidir. Buradaki öncelik derecesi değiştirilmelidir,

Günlük değil asırlık stratejiler geliştirilmelidir,

Ankara bölge için siyasi cazibe, Erzurum da ekonomik cazibe merkezi haline getirilmelidir,

Ermenistan’a karşı sert ılımlı bir politika takip edilmelidir. Özal dönemindeki ılımlı politikalar işe yaramamıştır. Her iki ülke sert söylemlere dönmüştür. Türkiye, Ermenistan politikasını Erivan’a bakarak değil Moskova ve Washington ekseninde geliştirmelidir,

Bölgesel alanlarda mutlaka inisiyatif sahibi olunmalıdır. Zamanla genel havzalarda (Avrupa, Asya, Afrika) bayrak gösterecek hamleler yapılmalıdır,

C. Türkiye—Gürcistan İlişkileri

Gürcistan medeniyetlerin kesişme noktasında yer alır. Dünyanın en eski Hristiyan topluluklarından olan Gürcistan’da çok sayıda Hristiyan ve Müslüman topluluk bulunmaktadır. Abhazya, Osetya ve Acer sorunları bazı kesimlerce medeniyetlerarası bir sorun haline getirilmek istenmektedir. Özellikle Abhaz-Gürcü çatışmasını bir tür Hristiyan-Müslüman dinler savaşı gibi gösterme çabası gözlerden kaçmamaktadır. Bu noktada Türkiye’nin ve Gürcistan’ın tavrı son derece yapıcı olmuştur. Türkiye de nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olmasına rağmen sorunu din merkezli görmemiş ve Gürcistan’ın toprak bütünlüğünden yana tavır almıştır. Her iki etnik grubu da barındıran bir ülke olarak Türkiye sorununun dinler ve kültürlerarası bir soruna dönüşmemesi için çabalarını sürdürmektedir. Aynı şekilde Gürcistan da bölgedeki en büyük Müslüman ülke olan Türkiye ile yakın ilişkiler geliştirmeyi tercih etmektedir. Bu da iki ülkenin dış ilişkilerinde dinin ayırıcı unsurlarını değil, istikrarı arttırıcı evrensel bir bakış açısını benimsediklerini göstermektedir. Taraflar birbirlerinin dinlerini neredeyse hiç önemsemeksizin yakın bir ilişki kurabilmişlerdir. Üstelik bu ilişki son yılların bir ürünü değildir. Osmanlı Devleti döneminden bir mirastır.

Karadeniz’de geliştirilecek bir medeniyetlerarası işbirliği ortak anlayışından en çok istifade edecek ülkelerin başında gelecek olan Gürcistan, aynı zamanda böyle bir anlayışa en çok katkı sağlayabilecek ülkelerden de biridir. Türkiye-Gürcistan örneğini diğer ikili ilişkilere de taşımak mümkündür. Böylece hem azınlıkların hakları güvence altına alınmış olacaktır, hem de ülkelerin istikrarı ve ülke bütünlüğü tehlikeye girmemiş olacaktır.

gamze.kona@politikadergisi.com [3]

Bu yazı; Politika Dergisi, Sayı 8’de yer almıştır. Tüm fazladan özellikleri ile orijinal sayıyı indirmenizi öneririz. Sayı 8’i indirmek için [buraya tıklayınız](#). [4]

Yorumlar

Kaynak URL (08/05/2024 - 07:45 tarihinde yazdırıldı):

<https://www.politikadergisi.com/makale/kafkasya%E2%80%99da-yeni-gelismeler-ve-turkiye>

Baęlantılar:

[1] <https://www.politikadergisi.com/pd-uye/gamze-gungormus-kona>

[2] <http://www.asam.org>

[3] <mailto:gamze.kona@politikadergisi.com>

[4] <http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/PD8.zip>